

УДК 338.435:63:701.13

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

М.М. Ігнатенко, кандидат економічних наук

Розглянуто структуру доходів та витрат сільського населення України, визначено чинники, які визначають їх динаміку та тенденції подальшої трансформації. Обґрунтовано заходи щодо підвищення рівня життя сільських жителів, що мають здійснюватися на рівні сільських громад та підприємств аграрної сфери, регіонів, державного управління й регулювання.

Доходи, витрати, структура, тенденції, управління.

У сільській місцевості України проживає значна кількість населення, яке переважно зайняте у галузях сільського господарства. Незважаючи на зростання доходів сільських жителів, вони все ще залишаються значно нижчими, ніж у інших галузях національного господарства. Достатньо високим є рівень сільського безробіття й самозайнятості селян. Тому важливого значення набуває всебічне дослідження структури доходів та витрат сільських жителів, їх трансформації, тенденцій і чинників формування і, на цій основі, визначення заходів щодо покращення соціально-економічної ситуації на селі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що останніми десятиріччями аналіз та оцінка соціально-економічних умов життєдіяльності сільського населення знаходиться у полі зору українських учених-економістів. Серед них найбільш відомими роботами із зазначеної проблематики є публікації Е. Лібанової, Е. Макарової, І. Прокопи, Орлатого та інших авторів. У названих дослідженнях велику увагу приділено вивченню рівня життя селян, джерел та структури їх доходів і витрат, розвитку ринку праці на селі. Проте обґрунтування заходів щодо гармонізації рівня споживання селян, збільшення доходів та оптимізації витрат з метою підвищення якості життєдіяльності потребують поглиблених досліджень.

Мета дослідження – визначення структури доходів та витрат сільських жителів як важливої категорії рівня та якості їх життєдіяльності, встановленні структурних зрушень та їх тенденцій, обґрунтуванні заходів щодо підвищення доходів і добробуту селян.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що останніми роками в Україні здійснюється вагома діяльність щодо підвищення рівня зайнятості сільського населення, вирівнювання соціального і майнового стану селян, всебічного розвитку сільських територій та сільських громад. У її структурі можна виділити принаймні три напрями: створення інституційних умов для збільшення доходів селян, підвищення економічної активності працездатного населення, у т.ч. шляхом самозайнятості, посилення соціальної підтримки найуразливіших соціальних груп (жінок, молоді, пенсіонерів). З цією метою були значно підвищені розміри мінімальних соціальних виплат, стандартів і гарантій. Це сприяло зменшенню бідності та злиденності на селі за останні п'ять років принаймні на 4,0 %.

Разом з тим, треба відзначити непослідовність аграрних реформ, стрімке зростання капіталізації сільського господарства, розвиток великих агрохолдингів, слабку державну підтримку дрібних товаровиробників і сільських громад. Унаслідок цього знижується престиж сільського способу життя та аграрної праці, відбувається значна диференціація доходів сільських домогосподарств, зростає безробіття, слабка організація розвитку сільських територій, особливо соціальної інфраструктури [1]. Умови життя на селі, здебільшого, не відповідають сучасним потребам населення. Також мають місце тенденції щодо зниження якості життя селян у тих або інших сферах.

Мова йде про те, що звужується доступ населення до основних соціальних послуг, працевлаштування молоді. Це стосується, насамперед, якості житла, транспортних, медичних, освітніх та культурних послуг, якості питної води, їжі тощо. Матеріальне становище селян є гіршим, ніж міського населення. Його трансформація та динаміка характеризуються переважно низькими доходами, знеціненням сільськогосподарської праці та зниженням ролі заробітної плати у формуванні сукупних доходів [2].

Аналіз структури грошових доходів сільського населення та її трансформації свідчить, що останніми роками найбільш вагомими надходженнями сільські домогосподарства мають від оплати праці та пенсій. Якщо у 2010 р. вони становили, відповідно, 38,8 % та 30,0 %, у 2011 р. – вже 41,1 % та

28,9 % від загального грошового доходу сім'ї. Інші джерела поки що не відіграють значної ролі у наповненні бюджету сільських родин.

Необхідно зазначити, що якщо в цілому по економіці середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників за 2007–2011 рр. зросла у 2,5 раза, то у галузі сільського господарства – у 3,2 раза. При цьому значно скоротилося відставання рівня оплати праці у цій галузі. Так, якщо у 2006 р. рівень оплати праці сільськогосподарських працівників по відношенню до аналогічного показника по економіці становив 50,0 %, то у 2011 р. – зріс до 70,4 %. Це вплинуло до збільшення доходів сільських родин.

Надходження від продажу сільськогосподарської продукції за останні п'ять років зменшилися і коливаються в межах 11–13 % у загальному обсязі грошових надходжень. Доходи від підприємницької діяльності взагалі відіграють дуже незначну роль. Їх частка у сумі грошових надходжень практично не збільшується і становить у середньому 4,7–5,7 %. Доходи від власності становлять лише 1,8–2,3 % від загальної суми грошових доходів. Це вказує на низьку підприємницьку активність сільського населення.

Згідно зі статистичними даними, у 2011 р. номінальні грошові витрати сільських та міських домогосподарств зростали майже однаково: відповідно на 12,1 % та 12,9 % (див. таблицю). Водночас, у 2010-2011 рр. грошові витрати як у міського, так і у сільського, населення були на 13–25 % меншими, ніж доходи [3]. Це свідчить про те, що населення певну частину коштів резервує для витрат у майбутньому. Разом з тим, як у 2010, так і у 2011 рр. грошові витрати сільських домогосподарств були на 25,0 % меншими, ніж міських.

Динаміка грошових доходів і витрат міського та сільського населення України, 2010–2011 рр. *

№ з/п	Показник	Од. вим.	Міське населення		Сільське населення		2011 р. у % до 2010 р.	
			2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	місто	село
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Грошові доходи:							
	а) на одне домогосподарство за місяць;	грн.	3358,13	3693,6	2607,35	2912,53	110,0	111,7
	б) на одну особу за місяць*	грн.	1614,48	1784,35	1185,16	1329,92	110,5	112,2
2.	Грошові витрати:							
	а) на одне домогосподарство за місяць;	грн.	3002,57	3388,78	2259,01	2532,19	112,9	112,1
	б) на одну особу за місяць*	грн.	1443,54	1637,09	1026,82	1156,25	113,4	112,6
3.	Частка витрат у сумі загальних доходів	%	85,6	87,9	73,2	73,9	x	x

*При розрахунках враховувався середній еквівалентний розмір домогосподарства (осіб)

Джерело: [3].

Певні трансформації торкнулися структури витрат сільського населення. Навіть враховуючи кризові явища, має місце тенденція до зростання витрат практично на всі види товарів і послуг. Так, за 2000–2011 рр. загальний обсяг грошових витрат зріс у 10,8 раза, у тому числі споживчих – у 9,8 раза.

Особливо швидкими темпами зростали витрати на придбання меблів, предметів домашнього вжитку, побутової техніки (у 19,8 раза), на житло та комунальні послуги (у 15,5 раза) і т.д. Відчутно зросли витрати на транспорт і зв'язок, відпочинок і культуру тощо. На фоні загального зростання неспоживчих витрат особливо відчутно збільшились за цей період витрати на купівлю нерухомості (у 71,7 раза), будівництво житла (у 19,2 раза), придбання акцій, сертифікатів та банківські вклади (у 36,8 раза).

Водночас, у 2011 р. темпи зростання витрат по багатьох видах товарів і послуг були значно нижчі, ніж у 2010 р. Наприклад, якщо у 2010 р. витрати на одяг та взуття зросли на 22,2 %, то у 2011 р. – лише на 5,6 %, на придбання меблів та предметів домашнього вжитку, відповідно, на 26,3 % та 2,1 %, на освіту – 26,4 % і 4,9 %. Це стосується витрат на продукти харчування, алкоголь тощо.

Отже, можна зробити висновок про те, що хоча в цілому має місце зростання грошових витрат сільських домогосподарств, проте, у 2011 р. відчувався певний спад обсягів споживання. Іншими словами, кризові явища в економіці впливають на діяльність сільських домогосподарств.

Однією зі складних проблем розвитку сільських територій є значне розшарування населення за показниками доходів та витрат. Адже за середніми показниками не завжди можна зробити висновок про кількість домогосподарств, які опинилися у важкому економічному становищі. Так, у 2011 р. частка сільських домогосподарств із середніми еквівалентними місячними грошовими доходами до 1000,0 грн. на одну особу становила 28,7 % (у містах – 13,9 %), з доходами 650,1–800,0 грн. – 8 %, до 600 грн і менше – 5,4 % домогосподарств.

Проте більш повну та об'єктивну характеристику щодо соціального та майнового розшарування населення дає розподіл домогосподарств за показниками витрат. У 2011 р. у сільській місцевості загалом налічувалося 5 млн 248,1 тис. домогосподарств. Середні еквівалентні грошові витрати в розрахунку на одну особу у поточному році становили 1156,2 грн, з них майже 60 % (3 млн 109,2 тис. од.) мали середньодушові грошові витрати 891,3 грн, тобто, на 23 % менше від середнього рівня. Особливо слід виділити частку домогосподарств, де середньодушові еквівалентні доходи були меншими за офіційний прожитковий мінімум. Це свідчить про необхідність обґрунтування та вжиття дієвих заходів щодо поліпшення соціально-економічної ситуації на селі.

Серед заходів державного регулювання обсягу доходів та витрат сільських жителів як важливого показника їх добробуту слід відзначити розробку і впровадження Державної цільової програми підтримки тваринництва, кооперативного руху на селі, стратегічної ініціативи “Рідне село”. Важливу роль у цьому процесі відіграли зростання рівня соціальних ви-

плат і допомог, підтримка розвитку ринку праці на селі, формування альтернативних видів зайнятості та підприємництва (сільського зеленого туризму тощо).

В останній період, завдяки здійснюваній соціальній політиці мало місце поступове зростання добробуту сільського населення. Спостерігаються певні позитивні зміни у структурі доходів сільських жителів, зокрема, зростання оплати праці, підвищення пенсій, державної допомоги, розширення підприємницької діяльності та різних видів самостійної зайнятості. Суттєво збільшились і витрати населення на заощадження, вклади до банків тощо. Все це вказує на певні якісні зміни у житті селян. Тому важливе значення має забезпечення стабільності у вказаних процесах і тенденціях. Це потребує продовження відповідної наукової та практичної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз трансформації доходів та витрат сільського населення України свідчить про важливість державного регулювання, підприємницької діяльності, законів конкуренції у їх збільшенні, гармонізації структури та динаміці. При цьому, державне регулювання доходів та витрат сільських жителів і, отже, добробуту селян, передбачає: забезпечення належної правової та організаційної бази для ефективного функціонування всіх видів економічної та трудової діяльності; запровадження дієвого механізму щодо підтримки справедливих пропорцій у доходах різних верств населення країни; боротьбу проти монополізму та корупції в усіх сферах та на всіх рівнях господарської діяльності; формування державної цінової політики. Особливого значення набуває формування системи соціального захисту громадян, які, внаслідок об'єктивних причин, цього потребують, особливо жінок та молоді.

Список літератури

1. Вітер В. Перспективи подолання бідності та зростання добробуту населення України / В. Вітер. Україна: аспекти праці. – 2011. – № 6. – С. 18–26.
2. Лібанова Е. Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні / Е. Лібанова, Л. Черенько, В. Саріогло // Програма розвитку ООН в Україні. – К., 2010. – С. 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua>
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році : статистичний зб. Ч. 1. – К. : Державна служба статистики України. – 2012. – 368 с.

Рассмотрена структура доходов и расходов сельского населения Украины, определены факторы, влияющие на их динамику и тенденции дальнейшей трансформации. Обоснованы меры по повышению уровня жизни сельских жителей, которые должны осуществляться на уровне сельских общин и предприятий аграрной сферы, регионов, государственного управления и регулирования.

Доходи, расходы, структура, тенденції, управління.

The article deals with the structure of income and expenditure of the rural population of Ukraine, the factors that determine their dynamics and

trends of further transformation. Reasonable steps to improve the living standards of rural people who have done at the level of rural communities and the agricultural sector enterprises, regions, governance and regulation.

Revenues, expenses, structure, trends and management.